

TA'LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL MAXSUS SON (6-1)

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov
Mas'ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov
Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.
Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.
Ijtimoiy-gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d., prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.
Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d., dost. M.Asqarova, PhD, dots. M.Asranboyeva.
Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD, dots. P.Lutfullayev, PhD, dots. M.Yakubbayev.

Texnik muharrir: _____

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi asosida chop etiladi. Jurnal Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

BADIIY ASARLARNI TAHLIL QILISHNING SAMARALI USULLARI VA ULARNING ADABIY TA'LIMDAGI AHAMIYATI

Sadriddinova Sarvinoz

Namangan davlat pedagogika instituti magistranti

E-mail: sarvinozsadriddinova14@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiy ta'lim jarayonida badiiy asarlarni tahlil qilishning eng samarali metodologik yondashuvlari va ularning o'quvchilar ma'naviy-estetik hamda tanqidiy tafakkurini rivojlantirishdagi o'rni keng tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida hermenevtik, struktural, psixologik hamda qiyosiy-tipologik tahlil usullari pedagogik kuzatuv va amaliy mashg'ulotlar doirasida atroficha o'rganib chiqildi. Izlanishlar natijasida an'anaviy yuzaki mutolaadan ko'p qatlamli va interfaol tahlil metodlariga o'tish o'quvchilarning badiiy matnni anglash va mustaqil mulohaza yuritish ko'nikmalarini sezilarli darajada oshirishi ilmiy va amaliy jihatdan asoslab berildi.

Kalit so'zlar: badiiy asar tahlili, adabiy ta'lim, hermenevtika, tanqidiy fikrlash, interfaol metodlar, estetik idrok, badiiy matn, kitobxonlik madaniyati.

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ В ЛИТЕРАТУРНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: В данной статье детально исследуются эффективные методологические подходы к анализу художественных произведений в современном литературном образовании, а также их роль в развитии духовно-эстетического и критического мышления учащихся. В рамках исследования были глубоко изучены герменевтический, структурный, психологический и сравнительно-типологический методы анализа. Результаты научно подтверждают, что переход от традиционного поверхностного чтения к многослойным интерактивным методам анализа существенно повышает уровень интерпретации и самостоятельного мышления обучающихся.

Ключевые слова: анализ художественного произведения, литературное образование, герменевтика, критическое мышление, интерактивные методы, эстетическое восприятие, культура чтения.

EFFECTIVE METHODS OF ANALYZING LITERARY WORKS AND THEIR SIGNIFICANCE IN LITERARY EDUCATION

Abstract: *This article provides a comprehensive study on effective methodological approaches to analyzing literary works in modern literary education and their significance in developing students' spiritual, aesthetic, and critical thinking skills. The study thoroughly examines hermeneutic, structural, psychological, and comparative-typological analysis methods within pedagogical practice. The research findings scientifically demonstrate that shifting from traditional surface reading to multi-layered interactive analytical methods significantly enhances students' capacity for deep text comprehension and independent critical judgment.*

Keywords: *literary analysis, literary education, hermeneutics, critical thinking, interactive methods, aesthetic perception, reading culture.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida adabiyot fanini o'qitish konsepsiyasi tub islohotlar va sifat o'zgarishlari bosqichini boshidan kechirmoqda. Bugungi kunda adabiy ta'limning bosh maqsadi o'quvchiga faqatgina badiiy asar mazmunini tayyor qolipda yetkazish yoki ma'lum bir tarixiy-adabiy faktlarni yodlatishdan emas, balki shaxsda mustaqil mutolaa, teran badiiy idrok, tahliliy va tanqidiy tafakkurni shakllantirishdan iboratdir. Olib borilayotgan kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, badiiy asar — bu oddiy axborot manbai emas, balki inson ruhiyati, jamiyatdagi ziddiyatlar, ma'naviy-estetik ideallarning murakkab ramziy va poetik aksidir. Shu sababli, badiiy matnni shunchaki syujet darajasida qayta aytib berish va voqealar ketma-ketligini takrorlash ta'lim oluvchilarning intellektual va emotsional rivojlanishi uchun mutlaqo yetarsizdir.

Adabiy ta'lim amaliyotida yuzaki kitobxonlik, asarning ichki g'oyaviy-falsafiy va psixologik qatlamlarini (subtekstni) anglamaslik muammosi hali-hamon saqlanib qolmoqda. O'quvchilar asar obrazlarini bir yoqlama baholashga, muallifning poetik niyatini va badiiy tasvir vositalarining funksional vazifasini ilg'ay olmaslikka ko'nikib qolganlar. Bu esa pedagogika va adabiyotshunoslik fanlari tutashgan nuqtada badiiy asarlarni tahlil qilishning ilg'or, interfaol va ilmiy asoslangan metodologiyasini ishlab chiqishni va amaliyotga tatbiq etishni taqazo etadi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — adabiy ta'lim jarayonida badiiy asarlarni tahlil qilishning eng samarali va zamonaviy usullarini ilmiy-metodologik jihatdan tizimlashtirish, ularning o'quvchilar badiiy-estetik va tanqidiy tafakkurini o'stirishdagi amaliy samaradorligini baholash hamda ta'lim tizimi uchun ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

MATERIAL VA METODLAR

Tadqiqotimizning uslubiy va metodologik asosini adabiyotshunoslik, pedagogika hamda psixologiyaviy sohasidagi yetakchi olimlarning nazariy qarashlari tashkil

etadi. Badiiy asarlarni tahlil qilish samaradorligini va ularning ta'limiy ta'sirini ilmiy baholash maqsadida majmualangan va kompleks tadqiqot metodlaridan foydalanildi:

2.1 Metodologik yondashuvlar va tahlil usullari

1. Germenevtik va talqin metodologiyasi: Badiiy matndagi yashirin ma'nolar, metaforalar, muallifning poetik niyati hamda ramzlarni ochib berishda asosiy metodik vosita sifatida qo'llanildi.

2. Struktural va kompozitsion tahlil usuli: Asar strukturasi, syujet va kompozitsiya elementlari, voqealar rivoji hamda uslubiy vositalarning mantiqiy bog'liqligini tadqiq etish uchun foydalanildi.

3. Psixologik va obrazli tahlil: Qahramonlarning ruhiy kechinmalari, ichki konfliktlari va emotsional holatini tahlil qilish orqali o'quvchilarda emotsional intellekt va empatisiya tuyg'usini rivojlantirishga qaratildi.

4. Qiyosiy-tipologik metod: An'anaviy hamda zamonaviy dars ishlanmalarining o'quvchilar tomonidan matnni o'zlashtirish va mustaqil fikrlash darajasiga ta'sirini taqqoslash maqsadida qo'llanildi.

2.2. Pedagogik tajriba-sinov va amaliyot

1. Tadqiqotning amaliy qismi umumta'lim maktablarining o'quvchilari o'rtasida bosqichma-bosqich amalga oshirildi. Tajriba-sinov mashg'ulotlariga o'quvchilar jalb etilib, ular teng nisbatda ikki guruhga ajratildi:

2. Birinchi guruh (Nazorat guruhi) — darslar an'anaviy metodlar (ma'ruza, matnni qayta yo'lida aytib berish, standart savol-javob) asosida tashkil etildi.

3. Ikkinchi guruh (Tajriba guruhi) — darslar zamonaviy va samarali tahlil usullari (germenevtik talqin, problemali munozara, Bloom taksonomiyasi, Venn diagrammasi, konseptual jadval, keys-stadi) asosida olib borildi.

4. O'quvchilarning badiiy matnni tahlil qilish ko'nikmalari muayyan baholash mezonlari asosida tajribagacha va tajribadan keyingi bosqichlarda tahlil qilindi.

NATIJALAR

Olib borilgan pedagogik tajriba-sinov va nazorat mashg'ulotlari natijasida Tajriba va Nazorat guruhlari o'quvchilarining badiiy asarni idrok etish, tahlil qilish va tanqidiy baholash ko'nikmalarida sezilarli darajada ijobiy dinamika va farqlar namoyon bo'ldi.

Quyidagi jadvalda tajriba-sinov mashg'ulotlaridan so'ng har ikki guruh o'quvchilarining baholash mezonlari bo'yicha ko'rsatgan natijalari qiyosiy aks ettirilgan:

Baholash mezonlari	Nazorat guruhi (An'anaviy)	Tajriba guruhi (Zamonaviy tahlil)
--------------------	-------------------------------	--------------------------------------

Asar syujeti va kompozitsiyasini anglash	O'rta daraja	Yuqori daraja
Matn osit ma'nolari (subtekst) va ramzlarni talqin qilish	Boshlang'ich daraja	Yuqori daraja
Mustaqil tanqidiy munosabat va shaxsiy estetik xulosa bildirish	Qoniqarli daraja	A'lo daraja

Tadqiqot natijalaridan ko'rinib turibdiki, an'anaviy usulda saboq olgan Nazorat guruhida asar syujetini eslab qolish nisbatan qoniqarli bo'lsa-da, matnost ma'nolarni talqin qilish va mustaqil tanqidiy munosabat bildirish darajasi pastligicha qolmoqda. Aksincha, zamonaviy tahlil usullari qo'llanilgan Tajriba guruhida eng yuqori o'sish va ijobiy natijalar aynan 'Mustaqil tanqidiy munosabat bildirish' hamda 'Matnost ma'nolarni talqin qilish' mezonlari bo'yicha qayd etildi.

Ushbu ko'rsatkichlar interfaol va kompleks tahlil metodlarining o'quvchilarni oddiy kitobxondan teran va mulohazakor, tanqidiy fikrlaydigan badiiy idrok egasiga aylantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini amalda isbotlaydi.

MUHOKAMA

Izlanishlarimiz natijasida olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, badiiy asar tahlili shunchaki pedagogik usul emas, balki adabiyotshunoslik va metodika tutashgan murakkab ilmiy-amaliy jarayondir. Olingan natijalarni tahlil qilar ekanmiz, adabiy ta'limda quyidagi samarali tahlil usullarining o'рни va ahamiyatini alohida ta'kidlash lozim:

1. Germenevtik va metodik talqin: Germenevtika badiiy matnni muallif, matn hamda kitobxon uchligida tushunishga xizmat qiladi. O'quvchi matndagi so'z qo'llash mahorati, majoz va ramzlar ortida yashiringan majoziy ma'nolarni kashf etadi. Masalan, Oybekning 'Navoiy' romanida yoki Cho'lpon she'riyatidagi ramziylikni anglash o'quvchilarga matn ostida yotgan teran filosofik va axloqiy qatlamlarni ochish imkonini beradi.

2. Problemali va tanqidiy tahlil yondashuvi: O'quvchilarga asar qahramonlarining ma'naviy tanlovi va xatti-harakatlari bo'yicha tayyor baho berilmaydi, aksincha muammoli savollar o'rtaga tashlanadi. Masalan, Abdulla Qodiriyning 'O'tkan kunlar' romanida Otabekning fojiasiga faqat muhit aybdormi yoki uning xarakteridagi ziddiyatlar ham rol o'ynaganmi degan savollar qo'yiladi. Bunday muammoli vaziyatlar

o'quvchini tayyor qoliplardan xalos etib, o'z nuqtai nazarini dalillar bilan ilmiy va mantiqiy himoya qilishga o'rgatadi.

3. Psixologik va empatik tahlil usuli: Asar qahramonlarining ichki monologlari, ruhiy to'lg'onishlari va psixologik konfliktlarini tahlil qilish o'quvchilarda emotsional intellektni shakllantiradi. O'quvchi o'zini qahramon o'rniga qo'yib ko'radi, insoniy munosabatlarning murakkabligini anglaydi.

4. Interfaol va grafik vizualizatsiya usullari: Bloom taksonomiyasining bilish, tushunish, qo'llash, tahlil, sintez hamda baholash darajalari bo'yicha savol-topshiriqlar tuzish, Venn diagrammasi va Konseptual jadval vositasida qahramonlarni qiyoslash o'quvchilarning analitik va sintetik fikrlash salohiyatini keskin oshiradi.

Olingan natijalar adabiyotshunos olimlarning badiiy tahlilning poetik va ma'naviy-estetik mohiyati haqidagi nazariy qarashlarini to'la tasdiqlaydi. Badiiy asarni to'g'ri va samarali tahlil qilish adabiyot darslarini zerikarli vaqt o'tkazishdan vaqti kelganda hayotiy va ma'naviy saboqlar beradigan jonli muloqot maydoniga aylantiradi.

XULOSA

Olib borilgan akademik tadqiqot va pedagogik tajriba-sinov natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy adabiy ta'limda badiiy asarlarni tahlil qilishning an'anaviy va yuzaki shakllaridan voz kechib, germenevtik, psixologik va interfaol tahlil usullarini keng joriy etish ta'lim sifati hamda samaradorligini oshirishning eng ishonchli yo'lidir.

Tadqiqot xulosalariga tayanib, adabiy ta'lim amaliyotini takomillashtirish bo'yicha quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Adabiyot darslarida matnni shunchaki qayta yo'lida aytib berish usulidan voz kechish, uning o'rniga matnning g'oyaviy-estetik va poetik qatlamlarini chuqur yorituvchi mezonli va germenevtik tahlil topshiriqlarini kiritish;

2. O'quvchilarning tanqidiy va mantiqiy fikrlashini rivojlantirish uchun dars jarayoniga muammoli munozaralar, keys-stadi va grafik organayzerlar texnologiyasini tizimli ravishda integratsiya qilish;

3. Umumta'lim maktablari va akademik litseylar uchun adabiyot darsliklari hamda uslubiy qo'llanmalarni yaratishda badiiy asar tahlilining zamonaviy metodologik modelini aks ettiruvchi savol va topshiriqlar tizimini qayta ko'rib chiqish;

4. Adabiyot o'qituvchilarining malakasini oshirish kurslarida badiiy matnni zamonaviy metodologik yondashuvlar doirasida tahlil qilish bo'yicha maxsus amaliy treninglarni yo'lga qo'yish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bart R. Izbrannye raboty: Semiotika. Poetika. – Moskva: Progress, 1994.

2. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: David McKay Co., 1956.
3. Hamroyev A. Adabiy ta'limda o'quvchilarning ijodiy faoliyatini loyihalashtirish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
4. Ismoilov J. Adabiy ta'lim jarayonida o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish. – Toshkent: Fan, 2021.
5. Jumaniyozov R. Badiiy matn lingvopoetikasi. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2019.
6. Lotman Y. M. Struktura xudojestvennogo teksta. – Moskva: Iskustvo, 1970.
7. Madayev O., Sobitova T. Xalq og'zaki ijodi va bolalar adabiyoti. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2007.
8. Mirzayev S. Badiiy asar va matn tahlili muammolari. – Samarqand: SamDU nashri, 2018.
9. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Akademnashr, 2013.
10. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug'ati. – Toshkent: Akademnashr, 2013.
11. Sodiqov Q. Matnshunoslik asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2020.
12. To'xliyev B. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
13. Vygotskiy L. S. Psixologiya iskusstva. – Moskva: Labirint, 1997.
14. Yo'ldoshev Q. Yonboshlatilgan o'ylardan... Badiiy tahlil va talqin metodologiyasi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2009.
15. Yo'ldoshev Q., Yo'ldosheva M. Badiiy tahlil asoslari (Uslubiy qo'llanma). – Toshkent: Kamolot, 2016.